

Hozd vissza a mi foglyainkat!

Mintha nyirkos nyári eső vízfüggönyén keresztül kellene valami meghatározott alakzatot szemügyre vennem, körbehatárolnom, leírnom – így vagyok a megtisztelő felkéréssel. Kevés naplófeljegyzésem maradt az 1988 és 1992 közötti időszakról, a levelezésem nagy része érdektelen vagy túl személyes, emlékeim foszlányosak. Talán Augustinusnak van igaza: a memória, e szuverén hatalom, olykor kegyelmet is gyakorol, ha nem juttat eszünkbe mindent. Néhány alakzat azonban elég világosan áll előttem, mindegyik meghatározta akkori napjaimat, feltétlenül viszonyíthatok hozzájuk.

Az első Dante *Isteni színjáték*ának paradicsomi részéből való, a 19. énekből, a misztikus kinyilatkoztató sas szava (Babits fordításában):

*Ó, boldog Magyarország! Csak ne hagyja
magát félrevezetni már –*

Ezzel a sorral vezettem be az 1990-es évek fordulóján megkezdett naplóm. Hogy mit jelent az eredeti „malmenare”, melyet Babits így fordít, félrevezetni: valami külső félrevezetettséget vagy a belső hibás döntésekből, rossz kormányzásból fakadó útvesztést, avagy mindkettőt? Ezt eldönteni nem vagyok hivatott. Mindazonáltal a dantei intelem tizenöt éve újra és újra visszhangot ver bennem: „ne hagyja magát!” (Vagy éppen fordítva: ó jaj, hagyja magát!) Ha felidézünk, hogy a külső szabadság reményei (főleg azután, hogy a szovjet csapatok elhagyták Magyarországot!) milyen hamar összeomlottak, s ehhez analógiát keresünk, elég Ukrajna közeli példájára gondolnunk. Esztendeje még az oroszbarát kormány menesztésének és egy nyugatbarát kormány hatalomra kerülésének híre járta a világot. Az utcákon, tereken fagyoskodó tüntetők, a politikai játszmák, a nagypolitikai nyomásgyakorlás, a választások, mind-mind milyen közeli képek még. S ma a „szabad és demokratikus” Ukrajna az orosz olajjátszma áldozata. Függetlensége – egzisztenciális okokból? – merő illúzió. Persze, Ukrajna kormányának nem kellene ebbe belebuknia, de cselekvési megfontolásait végzetszerűen hatja át egy mélyebb és tartósabb illúzió. Nevezetesen az, hogy a történelmi létezés elemi szintű biztonsága, a viszonylagos jólét pereme egy-egy nagy politikai átrendezéssel (forradalom, osztályharc, liberális demokrácia, piacgazdaság, szabadverseny stb.) megragadható. Malmenare, malmenare! – hasít a sas vijjogása: (ön)félrevezetés.

Ha azonban arra gondolok, hogy már most mennyi rezignáció nehezedik a tizenöt évvel ezelőtti rendszerváltásunkra, hogy 1989–1990 fél emberöltő múltán

sem tud a kisszerű játszmák, sorsszerű melléfogások, korábban szerzett privilégiumok és új keletű önhittségek fölé emelkedni, röviden: az a tény, hogy nem tud ünnepes emlékezetté válni, bizony engem is arra int, hogy ha kell, magammal szemben is érveljek, magamat is kérdezzem: hová lett „a derült jövőbe nézés” (Tavaszy Sándor). A dantei aggodalom, a „hagyja magát” mérhetetlen gravitációja a politikát, a közéletet, a viszonylagos önállóságú gazdasági döntéseket, a kultúrát, egyáltalán a szellemet lefelé irányítja-rántja. A feltételek összessége nem látható, csak egyetlen rész: az anyag, a gazdaság nyers kumulációja vagy erodálódása tűnik újra meg újra elő, ez a történelem legalsó (s legaljasabb) szintje. Pedig a többrejutás még nem előrébbjutás. Ha többen is ülünk, még nem vagyunk magasabban. De úgy van valóban, ha valahol a rezignáció ver tanyát, oda mindig a gőg költözik be első lakóul. Az elmúlt tizenöt év egyik rettenetes paradoxonsorozatát látom ebben. Egyrészt folytatódott és mindmáig tart az illúziókergetés – melynek egyik legközelebbi példája az előbb említett Ukrajna –, miszerint a szellem első renden az anyagi valóság kumulációján tájékozódna, hogy a szabadság nyers, formáljogilag deklarált ténye magában foglalná az erények összességét, hogy közösségeink eresz-tékeit a megszerzés és a fogyasztás tartaná össze. Mintha éltető vizet keresve a szovjet tankok kerozinja által agyonszennyezett talajban ásnánk a kutakat. Másrészt elsikkadt az 1980-as évek végének reménykedése egy morális világ felépíthetőségében. Ehelyett egy hagyománymegszakító (=terhességmegszakító?) folyamat fakadt fel – melyben csupán a céltalan tagadás tűnhet izgalmasnak (már amennyiben elviselhetetlensége szellemi töprengésre adhat okot). Ezeket a paradoxonokat a leginkább barátaimon látom. Lettek közülük nem is kevesen megszállott összeesküvés-gyártók és -leleplezők, mások fanyar és finnyás cinikusok, megint mások szellemi és morális zsákutcákban szédelegők. S maradtak sokan kiválóságok. (Nem tudom, ők mit gondolnak rólam?) Az elmúlt tizenöt év azonban nem szervesítette át kapcsolataink lényegi kötését. A rendszerváltás nagy hazugjai, a multi (-kultúra, -plex, -nacionál stb.) alkimistái sem tudtak ólomból aranyat csinálni. Akit elragadt a reménytelenség és a depresszió, azt javaink rátestálásával sem vigasztalhatnánk. Aki szellemi gőgbe csavarta magát, noha csak peremember lett a magalkotta peremvilágban, mely neki persze a világ közepe, az oda vár minket is, veszendő konzervatívokat. S aki született, elvegyült s kivált – az nem a deklarált szabadság okán lett az, hanem mert „nem hagyta magát félre vezetni már”.

„Csak ne legyél hálátlan!” – mondta az egyik ismerősöm, mikor e cikk írására készülve megosztottam vele gondolataimat. Hálátlan? Kivel szemben és mit mulasztva? S ha hálás, kinek és miért? Ehhez a felvetéshez kötöm az 1990-es évek fordulójának másik, számomra meghatározó szellemi élményét. Akkoriban gyenge latintudásomat javítandó Kálvin zsoltárkommentárjait fordígtattam. A 126. zsoltárhoz fűzött magyarázata lenyűgözött – vagy maga a zsoltár, vagy a ránk vonatkozása? Íme, a zsoltár!

„Grádicsok éneke. Mikor visszahozta az Úr Sionnak foglyait, olyanok voltunk, mint az álmodók. Akkor megtelt a szánk nevetéssel, nyelvünk pedig vigadozással. Akkor így szóltak a pogányok: Hatalmasan cselekedett ezekkel az Úr! Hatalmasan

cselekedett velünk az Úr, azért örvendezünk. Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat mint patakokat a déli földön! Akik könnyhullatással vetnek, vigadozással aratnak majd. A ki vetőmagját sírva emelve megy tova, vigadozással jó elő, kévéit emelve.”

Kálvin az első szakaszt magyarázva („olyanok voltunk, mint az álmodók”), megjegyzi: „Az álmodók szóval, amely a hihetetlen eseményt jelöli, arra int, hogy a hálátlanságnak semmi helye nincs immár.” Ha a dantei prófécia a kétség nagyságát szólaltatja meg (ne hagyja magát! – hagyja magát!), akkor itt a hála transzcendáló hatalmáról van szó. S egy másfajta vezetésről. A hagyományos erkölctan kifejezéseivel élve, az öntörvényűség és az idegentörvényűség fölött istentörvényűség áll. Malmenare! – int a dantei vízió, akár magadat vezetted félre, akár hagyod, hogy más vezessen félre. „Dum reduxit...” – mikor visszahozta (visszavezette) az Úr..., így kezdődik a zsoltár. Lehetünk-e hálátlanak, ha az 1989–90-es évek fordulójára pillantunk? Az előbb felsoroltam néhány elemét azoknak a nehéz paradoxonoknak, melyek depresszív rezignációt és gőgös illúziókat hoztak az anyag és a szellem, a szabadság és az erény összefüggésében. Kevésbé barátaimon, mint inkább a korszak riasztó figuráin mérem a zsoltármagyarázó egyszerű igazságát („hálátlanságnak immár semmi helye nincs”). Bizony lett! S ahol van hely a hálátlanságnak, ott a hálának nincsen helye! Mennyi makacs öntetszelgés hatja át ezt a tizenöt évet: terméketlen viták arról, hogy ki, hol s mennyit bontott a hallgatás falán (noha azt egykor Tókes László egy szóval lebontotta), gyanúsítások és elhallgatások, ki, hol s mennyiben járult hozzá az elviselhetetlen rabsághoz (akár azzal, hogy forgatta a kulcsot a zárban, akár azzal, hogy telebohóckodta a legvidámabb barakkot), ki, hol s mennyit adott hozzá e törekeny szabadságunkhoz (mintha a történelmi konstellációk afféle kirakós játékok lennének). Csak a hála hibádzik valahogy! Merthogy a hála nem államosítható és nem is privatizálható. A hála emeli az embert önmaga fölé, egészen Ahhoz, Aki szabaddá, boldoggá tette és teheti. A mostanában zajló közviták cantus firmusa igen jól kihangzott azoknak a megnyilatkozásából, akiket tízegynéhány évvel egy gyalázatos diktatúra után rajtakaptak: egykor titkos kiszolgálói voltak a rezsimnek. Némelyik atyafi sértődötten vonogatta a vállát: akkor ezt kellett tennem, a hazámat szolgáltam, a közjót segítettem elő, s most meg akarnak szégyeníteni, hát ez a hála?! De ez nem az ő cinizmusuk, illetve nem csak az övék. Az egész korszaké, mely az ön- és másbecsapás szédítő fogatagában csakis magának akarja a hálát. Ha olyan ünnep-telenül süllyed köznappá 1989 és 1990 bármelyik napja, ne feledjük, ünnep csak ott terem, ahol hálás a szív. „Akkor megtelt a szánk nevetéssel...” A hála és a nevetés (öröm) egy tőről fakadnak. Nem emlékszem igazán, hogy a rendszerváltó buzgalom mennyi időt adott a hiteles öröme. Ha volt is rá mód, csakhamar felváltotta a derizió, a metsző gúny, a profanitás mélybőfögése, a késő kádárizmus sunyi humorának parttalan áradása. Ha azt nézem, min kellene nevetnünk, azt kell mondanom, nem volt rendszerváltás, ha azt nézem, hogy egyre kevesebben nevetnek ezen a prűd politikai pornográfián, talán mégiscsak volt. De miért nem nevetnek amúgy, igazán azok, akiket a derizió hidegen hagy? „A próféta továbbmegy” – folytatja Kálvin a magyarázatot – „mikor közli, hogy a csodát még a va-

kok is látták”. 1992-ben egy kedves, velünk, magyarokkal igen szimpatizáló német professzor megkérdezte tőlem, miről prédikáltam, amikor a berlini falat ledöntötték? Merthogy ő összegyűjtötte a németül hozzáférhető prédikációkat, s kíváncsi, hogy mi magyar keresztyének miről prédikáltunk akkor. Szorongva feleltem, hogy nem emlékszem, talán nem is prédikáltam róla. Csodálkozva nézett rám, majd idézni kezdte, hogy 1956-ban miről prédikált göttingeni professzora. Lám, ahol a hálának nincs helye, ott eltűnik az öröm, és beszárad az emlékezet is. „Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat...” – folytatja a zsoltáros. Ez azokra vonatkozik, magyarázza Kálvin, akiket „a félelem tartott vissza, vagy a bátorság hiánya, amikor látták, hogy a rájuk váró viszontagságokat a maguk erejéből le nem győzhetik, és inkább a maguk nyomorúságának almán heverték tovább bénán... valószínű az is, hogy sokan a maguk csendességét és kényelmét többre tartották, mint az örök üdvösséget”. Csupa önfélrevezetés.

Jól emlékszem, 1989 nyarán egy lelkészülésen az egyik résztvevő felolvasta ezt a zsoltárt. Félelmes irigység hasított belém: ez az én zsoltárom, éppen mostanában fordítom a magyarázatát! De olykor az ember nem érti, amit olvas vagy fordít. Vagy, s jó esetben, később érti meg! Hozd vissza foglyainkat, könyörög a zsoltár. Lehet-e ezt tizenöt évvel később még(is) mondani? Ha 2004. december 5-ére gondolunk, nem is a határontúli magyarokért kell ezt mondanunk! Hanem azokért, akiket önzésben fogant félelem tart vissza, akik illúziók foglyai, akik már hátat fordítottak a csodának. Vajon hiába int a dantei sas: malmenare? Lehet-e még (mégis) tizenöt évvel a rendszerváltás után hálásnak lenni? Gyakorol-e a memória másfajta kegyet is velünk, mint a feledést? Eszünkbe juttatja-e azt, amitől megtelik-e a szánk örömmel és nyelvünk vigadozással? ❖